

Fajanszos famíliák

Barokk kerámiák Holicsról, Tatáról és Budáról

A spanyol-osztrák örökösödési háborúskodások folyamán, az 1735-ös bécsi békekötés értelmében Mária Terézia férjének – *Lotaringiai* Ferenc Istvánnak – le kellett mondania elzász-lotaringiai hercegségéről, így strassburgi (ma: Strasbourg) fajanszműhelyéről is. Cserébe megkapta Toszkána területét, ahol Castelli városának kerámia manufaktúrái működtek. Ez vezethette arra, hogy amikor ugyanabban az évben a Nyitra vármegyei Holicson megvásárolt egy huszonnégyezer hektáros uradalmat, rövidesen ott is hasonló üzemet alapítson. A népes uralkodócsalád minden nyár végén hosszabb időt töltött ezen a birtokon, főleg vadászattal mulatva az időt. Ilyenkor még a háromszáz főre rúgó vendégsereg sem számított ritkaságnak, így a helyi cserépüzem főként étkészleteket és díszedényeket készített saját használatra. A különféle nemzetiségű szakembereket francia, német, osztrák s olasz földről verbuválták, s melléjük a korábban bevándorolt habánokon kívül környékbeli magyar és szlovák munkások is kerültek. Ezzel magyarázható, hogy az első hazai fajansz manufaktúra a korabeli Európa legjobb hagyományait sajátos helyi stílussá olvasztotta össze.

A magyar barokk kerámiaművészet fejlődésének jobb megértése érdekében érdemes egy példaként kiragadott családi vonalat is végigkövetni. Akkoriban a házassági kötelékek is üzleti érdekek mentén jöttek létre valamennyi kézművesiparban. A lotaringiai származású Dominique *Cuny* korábban a durlachi manufaktúrában dolgozott. Ott vette feleségül a városi hóhér leányát, *Frank* Krisztinát, akivel aztán 1755-től elhunytáig Holicson élt és tevékenykedett. Özvegye már *Cuny* 1759-ben bekövetkezett halála évében feleségül ment *Hermann* Sándor mesterhez, akivel 1769 telén Tatára költözött, mivel az ottani műhelybe hívták át őket. A sokoldalú és tapasztalt férfi, a haláláig hátralevő röpke három év alatt a

holicsi nívóra fejlesztette fel a tatai manufaktúrát. 1772-ben az immár kétszeresen is özvegy *Krisztina* asszony lépett a helyére, s oly sikeresen irányította tovább a céget, hogy 1782-ben – a korábbi, három évenkénti működési engedélyek helyett – már egy egész évtizedre köthetett szerződést az uradalommal. Igaz, a szervező munkájában az első házasságából származó fiára, *Kuny* Domokosra is bízton számíthatott, aki joggal remélte, hogy később szülei örökébe léphet. A sors azonban másként határozott. Édesanyja 1788-as halála után féltestvére, *Hermann* Terézia és annak férje, *Schlögl* János György vezette a céget. Előbbi a fajanszgyártás megannyi csinjátbínját ismerte, utóbbi pedig főleg kereskedelmi érzékét érvényesítette. 1820-ban a házaspár örökösei a gyár eladásáról döntöttek, de vevőre nem találtak, így az 1824-es végleges bezárásig az a *Stingl* Vince vitte tovább termelést, aki később Herenden alapította meg a porcelángyárat.

Ám a családi krónikának itt még korántsem szakad vége! *Gróf Esterházy* József az 1750-es évektől rendszeresen vásárolt Holicsról. Előbb a közeli cseklézi kastélyába (ma: Bernolákovo), majd pozsonyi palotája számára rendelt több ládányi edényt. Ezért alapította meg 1758-ban holicsi mintára a saját manufaktúráját a tatai birtokán. A mai tóvárosi részen, az úgynevezett „régispanyudvarban” egy korábbi istálló épületét alakították át *Fellner* Jakab építész tervei szerint korszerű üzemmé. A holicsi edény-mintákkal és az onnan átcsábított szakemberekkel (tervezőkkel, korongozókkal, festőkkel stb.) nemcsak a korábbi hagyományt folytatta. Főleg az ő hatására alakultak ki a tatai fajansz manufaktúrára kizárólagos különlegességei: az általa emelt didalívek és oszlopocsarnokok nyomán az építészeti formákat kis méretekben megismétlő írókészletek és a korabeli barokk szekretereket utánozó, bútor

Talpas patikaedény festett tájképpel (1765-1770)

Levesestál virágos mustrával (1770 tájáról)

Írószekrény alakú asztaldísz fűszertartó (1785)

Búbos vöcsök alakú tálaló edény (1756-0770)

Tányér folyami rákokkal, éti csigákkal (1780 körül)

Rózsa formájú díztálka (1780 körül)

formájú asztali díszek, amelyeknek kihúzható fiókjaiban különféle ékszereket vagy fűszereket tartottak. A másik tatai jellegzetesség a rákok és éti csigák plasztikus s festett formáival díszített díztányérok változatai. Ezeket *Schweiger* Antalnak, a kiváló művésznek tulajdonítják, aki sokat és szívesen időzött a tatai tóparton, az állatok mozgásában gyönyörködve.

Amikor Kuny Domokos belátta, hogy számára Tatan többé „nem terem babér”, a családi viszálykeltés helyett önkéntes takarodót fűjt, más irányban próbált érvényesülni. 1780-ban *Perczel* Erzsébettel kötött házasságot, és elhatározta, hogy önállósítja magát. Előbb sikertelen bécsi bérléssel próbálkozott, majd a rohamosan fejlődő és fokozatosan összenövő Pest-Buda felé fordult érdeklődése.

1784-ben Budán telepedett le a családjával. Az akkoriban kiépülő félben lévő Krisztinaváros Wiedermann-féle telkét vásárolta meg a régen Táborrétnek hívott, ma Vérmezőnek nevezett területtel szemben. A Széna tér, Pasaréti út és Mechwart tér környékén az idő tájt számos agyaggödörből termelték a nyersanyagot. A termeléshez szükséges víz a közeli Ördögárokából, a tüzelő pedig a környék erdőiből származott. 1786-ban már három szakmunkást és nyolc segédet alkalmazott, az újsághirdetéseiben olcsóként reklámozott termékeivel egyre nagyobb forgalmat bonyolított le. A becsvágyó Kuny Domokos azonban nem érte be az anyagi sikerrel,

hanem szakmai egyeduralomra törekedett. 1792-ben *II. Lipóttól* hat esztendőre szóló privilégiumot kapott Pest és Buda városokra. Akkoriban már a budai várnegyedben egy, Pesten és Temesvárott pedig két-két árusítóhelyet tartott fenn. A napóleoni háborúk az ő gyára termelését is visszavetették, s az új kerámiai anyag, az úgynevezett „keménycserép” vagy „kőedény” is fokozatosan kiszorította a korábbi fajanszot. Kuny kiváló technológus lévén, együtt haladt a korrallal, de újításairól, találmányairól a felkért hazai szaktekintélyek elítélően nyilatkoztak. Ezért aztán Bécsben kereste az igazát, de évekbe tellett, amíg végül kedvező döntés született. A magyar irigység és a bürokrácia felőrölte erejét. 1814-ben felszámolta a fajanszgyárát, megvált az összes ingatlanától és a császárvárosban telepedett le, ahol 1822-ben bekövetkezett haláláig élt. Ma a tatai múzeum viseli nevét.

Minderről – és még sok más érdekességről – *Balla Gabriella*, az Iparművészeti Múzeum kerámia osztálya munkatársa „*Holics, Tata és Buda kerámiaművészete*” című kiváló – német és szlovák rezümével kiegészített, háromszázötven szobbnél-szebb színes felvétellel kísért – könyvében olvashatunk. A kiadványt *Vörösváry Ferenc*, a rangos műgyűjtő és neves kerámia-szakértő szerkesztette, a budapesti *Novella* Kiadó és a *Kieselbach Galéria* gondozta.

Wagner István

A tatai vár ábrázolása díztalcán (1770-0780)

Díztányér lovassal hegyaljai vár előtt (1750-1775)

Tálca lovagló huszárral (1775 körül)